

УНІФІКАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ UNIFICATION AS THE PROCESS OF CONVERGENCE OF LEGAL SYSTEMS

Гомонай В.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена теоретико-правовому дослідженню уніфікації. У процесі дослідження визначено поняття, правову природу та види уніфікації. Досліджено значення уніфікації.

Ключові слова: уніфікація, правова система, ЄС.

Статья посвящена теоретико-правовому исследованию унификации. В процессе исследования сформулированы определение, правовая природа и виды унификации. Исследовано значение унификации.

Ключевые слова: унификация, правовая система, ЕС.

The article is devoted to the theoretic legal research of the unification. In the process of the research the author clears out such a notion of the unification, its nature and types. The author investigates the unification role.

Key words: unification, legal system, EU.

Різноманітний характер національних законодавств, що здійснюють співробітництво у різних сферах, потребує звернення до спеціальних способів їх зближення. Серед найефективніших таких способів є уніфікація національних законодавств, за допомогою якої створюються однотипні, стандартні правові норми, що одноманітно регулюють суспільні відносини або створюють основу для знаходження їх спільності. Однакове правове регулювання відносин підвищує їх ефективність та попереджає юридичні колізії.

На сучасному етапі зростаючий інтерес до уніфікації пояснюється декількома причинами. Перш за все, уніфіковані правові норми як міжнародного, так і національного права у даний час найбільш динамічно розвиваються. У рамках міжнародних організацій йде активна робота з розробки значного числа нових уніфікованих документів. Останнім часом виникли і набули поширення нові форми уніфікації, які в теоретичному плані в достатній мірі не досліджені. І, нарешті, все більше прагнення від зближення норм, що стосуються окремих видів відносин, перейти до уніфікації обширних комплексів – галузей і інститутів.

Виникнувши в кінці XIX–початку XX ст., термін «уніфікація» призначався тільки для позначення діяльності держав із створення одноманітного регулювання певних суспільних відносин за допомогою укладення міжнародних договорів. Надалі стало очевидно, що уніфікація може здійснюватися не тільки шляхом укладення міжнародних договорів, та і ступінь одноманітності норм, що вводяться в національне право, може бути різною – від повної єдності до схожості у загальних рисах [1].

Уніфікація права та законодавства виникла під впливом зростаючої кількості торгових, фінансових та інших зв'язків, які зумовили появу у XIX ст. уніфікованих міжнародно-правових конвенцій.

Правова уніфікація у наш час значно поширена у правових системах Данії, Швеції, Норвегії, Ісландії, Фінляндії, де уніфіковано морське, торговельне, договірне,

вексельне, сімейне, деліктне, спадкове, зобов'язальне законодавство та законодавство про компанії, інтелектуальну власність.

Правовій уніфікації у скандинавських правових системах сприяли спільність історичного розвитку в цілому та права, зокрема, близькість мов, культури, відсутність серйозних політичних розбіжностей, географічна близькість, подібність у рівнях економічного розвитку. Цим процесам сприяє комісія експертів Північної Ради, яка готує законопроекти, що стають законами у всіх чи в більшості скандинавських країн. Правова уніфікація впливає на якість законодавства, а також на зближення правових систем північноєвропейського типу. Нині скандинавський досвід є своєрідною моделлю на загальноєвропейському рівні. Хоча європейські міждержавні організації також впливають на скандинавські правові системи, зокрема у сфері уніфікації законодавства. Адже під впливом зростаючої кількості торгових, фінансових та інших зв'язків уже з XIX ст. з'явилися також і міжнародно-правові договори, що містили уніфіковані положення [2, с. 4].

Поняття «уніфікація» не нове для вітчизняної науки і законодавства. Ще на початку 80-х рр. XX ст. С.Л. Зівс говорив про необхідність забезпечення єдності законодавчого регулювання на всій території СРСР. У зв'язку з чим він визначав два шляхи вдосконалення законодавства союзних республік: уніфікація через загальносоюзне законодавче регулювання і гармонізація – погодження дій республіканського законодавця у напрямі подолання невиправданих розбіжностей (відмінностей), що виникають по горизонталі, і які можуть створити враження про нерівне становище суб'єктів внутрішньодержавних відносин союзних республік [3, с. 45].

Поняття «уніфікація» походить від лат. *unio facere* – «робити єдиним» і з позицій філології поняття "уніфікація" трактується як зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів [4, с. 636]; приведення до однаковості (уподібненості) [5, с. 498], а з позицій юриспруден-

ції – як розробка та введення у дію «загальнообов’язкових однакових юридичних норм» [6, с. 75], «приведення до одноманітності, зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів», «приведення до однаковості (подібності)» [7, с. 657; 8, с. 498].

До теперішнього часу єдиної теорії щодо поняття, видів та механізму здійснення уніфікації ще не склалися [9, с. 74].

У науковій літературі є різні визначення уніфікації законодавства: як процес «регулювання у межах одного правового інституту і поширення дії норм, що раніше призначалися для регулювання визначеного кола відносин» [10, с. 82-83]; як тенденція, що виражається «в об’єднанні, укрупненні нормативних актів» [11, с. 200].

Р. Давид відзначає, що під уніфікацією права необхідно розуміти саме процеси впливу не стільки на окремі норми, скільки на правові системи в цілому у напрямі їх зближення між собою [12, с. 31]. Подібної позиції дотримується і П. Круз, вважаючи, що уніфікація права – це процес зближення двох або більше правових систем, спрямований на їх заміну єдиною правовою системою [13, с. 23].

Під уніфікацією розуміють також «усунення розбіжностей у регулюванні визначених відносин» [14, с. 45]. Існує думка, що уніфікація – це «процес вироблення єдиних (уніфікованих) правових норм для подібних відносин незалежно від того, в яких правових формах такий процес здійснюється» [15, с. 96]. Аналогічну точку зору висловлює і М. Клейн [16, с. 85].

С.Н. Лебедев розглядає уніфікацію як один із способів прогресивного вдосконалення правового регулювання міжнародних господарських відносин, покликаних забезпечити застосування у різних країнах єдиних за змістом норм і правил з приводу таких відносин [17, с. 16-17].

Власне, уніфікація, на його думку, це одноманітне регулювання тих або інших суспільних відносин. Цей висновок представляється переконалим, оскільки одноманітність у регулюванні суспільних відносин може бути досягнута тільки за допомогою уніфікації у власному значенні слова, все ж таки решта чинників (типові контракти і формуляри, рішення судів і арбітражів, національне законодавство, доктрина і ін.) сприяють зближенню національних правових систем, але не створюють єдиного (одноманітного) регулювання.

М.М. Богуславський вказує, що уніфікація може здійснюватись шляхом введення в національне законодавство нормативних положень, які були розроблені в межах міжнародних договорів формування модельних законів, розробки типових договорів [18, с. 209].

На думку Дороніної Н.Г., уніфікацію права слід розглядати як рух до гармонійної взаємодії різних правових систем, до зняття істотних відмінностей у правовому регулюванні аналогічних відносин у праві окремих держав, створення одноманітних норм права з тим, щоб забезпечити міжнародне співробітництво [19, с. 88].

На думку Н.Г. Вілкової, під уніфікацією розуміється створення у праві різних держав однакових за змістом норм, призначених для регламентації відповідної групи правовідносин, які замінюють положення національного законодавства такими одноманітними нормами і тим створюють одноманітний правовий простір, що дозволяє забезпечити єдині або схожі правові умови функціонування господарюючих суб’єктів. Досягнення єдиної мети можливе різними шляхами або методами. При цьому уніфікація права у широкому значенні охоплює міжнародне кодифікування і гармонізацію [9, с. 78 Юніна].

Наведені визначення характеризують суть явища, що розглядається, однак на думку Н. Оніщенко, не позбавлені недоліків. Не слід зводити поняття уніфікації до вироблення однакових норм, розрахованих на подібні відносини. Процес уніфікації значно ширший, складніший, тому слід говорити про нього, як про своєрідну науку узагальнення й

єднання структур механізму правової регламентації. Його змістовні витoki формуються у свідомості законодавця як потреба вироблення уніфікованих правових моделей у визначених галузях законодавства. Проводяться порівняння найбільш оптимальних шляхів врегулювання однотипних відносин з урахуванням їх спільних властивостей і якостей як у внутрішньому, так і міжнародному праві. І лише потім розробляються правоположення з конкретних проблем. У цьому полягає суть процесу уніфікації. Але нерідко своє завершення вона отримує у формі технічного оформлення або у вигляді окремого нормативного акта, або структурного змісту визначених розділів кодексів, положень, статутів тощо [20, с. 85].

Уніфікація у праві – це створення на основі узагальнення міжнародного досвіду однакових (уніфікованих) норм у внутрішньому праві різних держав для правового регулювання подібних або близьких видів суспільних відносин. Єдиним способом створення уніфікованих норм є співробітництво суверенних держав. Тож уніфікація права має розглядатися як співробітництво держав, спрямоване на створення чи зміну однакових (уніфікованих) юридичних норм у внутрішньому праві певного кола держав. [21].

На нашу думку, слід погодитись з Н.В. Кадишевою, яка вказує, що при зближенні національних правових систем можуть бути задіяні два різні механізми. У одних випадках, за допомогою міжнародного договору створюється єдина міжнародна норма, яка діє у всіх державах, що визнали для себе цю норму обов’язковою. Подібне відбувається у випадках, коли до тексту договору включаються норми, спеціально призначені для регулювання внутрішньодержавних відносин і які не потребують імплементації у внутрідержавне право. У всіх державах, що приєдналися до подібного договору, діятиме єдина норма. Цей процес повинен іменуватися уніфікацією або міжнародно-договірною уніфікацією [1].

Протягом довгого часу вважалося, що міжнародно-договірною уніфікацією є найефективнішим способом подолання відмінностей (а часто – і протилежностей) у праві держав. Разом з тим не можна не відзначити недоліків договірної уніфікації. А це, перш за все – тривалі терміни, необхідні для розробки договорів уніфікації і їх вступу у дію. Дійсно, підготовка багатьох угод з уніфікації нерідко розтягується на десятиліття. Та і багаторічна розробка угод зовсім не гарантує, що вони набудуть чинності. Міжнародні договори, що містять уніфіковані норми, часто носять компромісний характер (допускаються застереження, багаті норм є факультативними і ін.). До числа недоліків договірної уніфікації відносяться також неповнота або навіть фрагментарність уніфікаційних угод [22].

Вважаємо, що не слід ані зменшувати, ані перебільшувати як переваги, так і недоліки міждержавної уніфікації за допомогою міжнародних договорів. Широке коло таких угод, яке пов’язує на даний час багато держав, а також робота з підготовки нових свідчать, що держави не мають наміру відмовлятися від цього інструменту створення однакового правового регулювання суспільних відносин [1].

Створення уніфікованих норм можливе не тільки на підставі міжнародного договору, а також у вигляді норм міжнародного звичаю, у деяких випадках – за допомогою рішень органів міжнародних організацій, що носять юридично обов’язковий характер (наприклад, Регламенти в ЄС).

Міжнародне право перетворилося в інструмент уніфікації національних правових систем [9]. Можна сказати, що сучасне міжнародне право виконує роль *jus gentium* для знову формуючихся «світових» імперій [23]. Це – «мова спілкування» між розвинутими державами й іншим світом.

У теорії міжнародного і європейського права також немає єдиної думки щодо змісту поняття уніфікації. По-

няття уніфікації у міжнародному праві і у праві Європейського Союзу істотно не відрізняється.

В установчих документах ЄС використовується поняття "уніфікація". При цьому "уніфікація" застосовується тільки до регламентів, які згідно з ч.2 ст.189 Договору про створення ЄЕС є обов'язковими у всіх своїх частинах і підлягають прямому вживанню у всіх державах-членах, тобто регламенти не вимагають додаткової імплементації у національні законодавства держав-членів.

Уніфікація законодавств держав-членів ЄС вимагає високого рівня деталізації норм регламентів, оскільки, як зазначає Ян Кропхоллер, уніфікація – це встановлення єдиної норми, яка однаково діє щонайменш у двох державах [24, с.67]. Тому регламенти є обов'язковими у всіх своїх елементах і мають пряму дію в усіх державах-членах (ч. 2 ст. 249 Договору про заснування ЄС). Як пояснює Й. Піпкорн, закріплення в Договорі про заснування ЄС положення про проведення уніфікації у певних галузях права було обумовлено наявністю великої кількості як двосторонніх, так і багатосторонніх конвенцій з цих питань, стосовно яких було важко визначити, якою мірою їх торкнеться майбутня гармонізація [25, с.31].

Уніфікація є одним із основних способів правової інтеграції, вона відрізняється від інших як за юридичною формою вирішення поставлених перед ними завдань, так і за своїми результатами. Під час уніфікації відбувається впровадження єдиних норм до різних національних правових систем.

Потреба в уніфікації як способу правової інтеграції визначається характером взаємодії та взаємозв'язку між національним та міжнародним правом, потребами у взаємодії національних та міждержавних правових систем. На нашу думку, чим тіснішою є взаємодія правових систем, тим нагальнішою стає потреба в уніфікації права.

Безумовно, проведення уніфікації існуючих правових систем потребує цілеспрямованої та скоординованої діяльності різних держав і міжнародних організацій. Необхідно створити такі юридичні норми, які здатні забезпечити однаково регулювання існуючих у різних державах різноманітних суспільних відносин. При цьому хотілось би зауважити, що така робота сприятиме розвитку міжнародного співробітництва, запобіганню виникненню різного роду юридичних колізій.

Отже, правова уніфікація – це процес зближення правових систем шляхом формування уподібненого правового регулювання у межах відповідного правового простору. Головним різновидом правової уніфікації є нормативно-правова, яка в сучасних умовах набуває особливого значення. Вона здійснюється з метою зближення норм міжнародного та національного права, а також однакового (уподібненого) їхнього застосування та усунення розбіжностей [26, с. 44-47].

Одним із різновидів нормативно-правової уніфікації є уніфікація законодавства, яка є процесом зближення законодавства шляхом встановлення чи введення у національні правові системи однакових (уподібнених) юридичних норм (нормативно-правових приписів).

Щодо уніфікації правових норм, то вона є найваж-

ливішим засобом регулювання інтеграційних стосунків, пов'язаним із спробами приведення різних правових систем та її окремих складових частин, зокрема, правових норм, до деякого спільного знаменника [27].

Особливістю уніфікації є те, що вона має фазовий характер, а кожна з фаз має свої особливості і впливає на структурне формування системи законодавства конкретної галузі. Кожна фаза уніфікаційного розвитку характеризує, насамперед, правову політику держави на певному етапі, а також закріплює єдині форми та методи регулювання найважливіших суспільних відносин. Їх актуальність позначається на інтенсивності утворення уніфікованих приписів і, врешті-решт, на створенні єдиного галузевого законодавства, що характеризує основні параметри кожної окремої фази (ступінь усупільнення, його рівень, тимчасові межі тощо). Фазовий розвиток пройшли практично всі галузі законодавства. Кількість фаз залежить від складності суспільних відносин, що регулюються, їх важливості для інших соціальних явищ [28, с. 362-367].

Звичайно, правова уніфікація не обов'язково повинна мати універсальний характер. Вона може розмежовуватись як за своїми цілями, так і масштабами. За окремими напрямками суспільних відносин уніфікація може носити глобальний характер, а за іншими – охоплювати держави регіону або діяти в рамках певних міждержавних об'єднань [29, с. 27].

Виокремлюють також пряму та непряму уніфікацію. При прямій уніфікації у міжнародному договорі створюються правові норми, які можуть прямо застосовуватись у системі внутрішнього права держав-учасників договору. При непрямій уніфікації учасники договору зобов'язуються закріпити у своєму законодавстві правову норму, зміст якої визначений у договорі більш-менш докладно [17, с. 29].

Правова уніфікація за своїм предметом може бути матеріальною (охоплює способи однакового регулювання прав і обов'язків) і процесуальною (введення єдиних процедурних правил); за метою і обсягом – такою, що охоплює прикордонні держави, держави одного регіону або універсальною (що охоплює все або більшість держав світової спільноти) [30, с. 21].

Можна виокремити уніфікацію колізійних норм і уніфікацію матеріально правових норм у різних сферах регулювання відносин з іноземним елементом. При цьому уніфікація матеріально правових норм найчастіше передбачає необхідність участі України у конвенціях і багатосторонніх міжнародних договорах за участю держав-членів ЄС, у той час як колізійна уніфікація здійснюється і у двосторонніх міжнародних угодах. [31, с. 616].

На нашу думку, уніфікація – це процес впровадження в окремі національні правові системи єдиних юридичних норм з метою зближення цих правових систем або створення на їх основі спільної міжнародної правової системи.

Підводячи висновки, слід зазначити, що проблема уніфікації є неоднозначною і, відповідно, методика уніфікації ще тільки обґрунтовується в юридичній літературі, а вчені-правознавці підходять до її вивчення, аналізу та відповідних рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кадышева О.В. Национальность юридических лиц в международном частном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ольга Владимировна Кадышева. – Москва, 2002. – 168 с.
2. Комаров А.С. Принципы УНИДРУА как источник регулирования международных коммерческих договоров // Юрист. – 2001. – №4(156). – С.4.
3. Зивс С.Л. Источники права. – М., 1981. – 780 с.
4. Новий тлумачний словник української мови. – К.: Аконті, 1998. – Т.4. – С.636.
5. Словарь русского языка. – М., 1984. – Т.4. – С.498.
6. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. – М., 1996. – С.75.
7. Бахирин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Книжный мир, 2002. – 720 с.
8. Словарь русского языка. – М., 1984. – Т.4. – 520 с.
9. Вилкова Н.Г. Методы унификации права международных коммерческих контрактов / Н.Г. Вилкова // Государство и право. – 1998. – № 7. – С.74.

10. Поленина С. В. Основы гражданского законодательства и гражданского кодекса. – М., 1968. – С. 82–83.
11. Поленина С. В. Теоретические проблемы системы советского законодательства. – М., 1979. – С. 200.
12. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право). – М., 1967. – 367с.
13. Cruz P. Comparative Law in a Changing World. – L., 1995. – 198 P.
14. Бару М. И. Унификация и дифференциация норм трудового права // Советское государство и право. – 1971. – № 10. – С. 45.
15. Садиков О. Н. Унификация как средство совершенствования гражданского законодательства // Правоведение. – 1972. – № 6. – С. 95
16. Клейн Н. И. Унификация норм особых условий поставки // Проблемы совершенствования советского законодательства : Труды ВНИИСЗ. – М., 1975. – Вып. 2. – С. 85.
17. Лебедев С.Н. Унификация правового регулирования международных хозяйственных отношений: некоторые общие вопросы / С.Н. Лебедев // Юридические аспекты осуществления внеш-неэкономических связей. Труды кафедры международного частного и гражданского права МГИМО МИД. – М., 1979. – С. 15-43.
18. Богуславский М.М. Международное частное право: [учебник] / Марк Моисеевич Богуславский. – [4-е изд.]. – М. : Юристь, 2002. – 462 с.
19. Доронина Н.Г. Унификация и гармонизация права в условиях экономической интеграции государств // Право и экономика. – 1997. – №17-18. – С.82-95.
20. Оніщенко Н. Механізм розвитку національних правових систем як сукупність зовнішньо інтеграційних та внутрішньо національних складових // Право України. – 2009. – №10. – с.83-88.
21. http://mirslovari.com/content_yur/UNIFIKACIJA-30971.html
22. Бахин С.В. Правовые проблемы договорной унификации / С.В. Бахин // Московский журнал международного права. – 2002. – № 1. – С. 129-143.
23. На роль метрополий в «глобальной мировой империи» могут, по мнению Г.Г.Феоктистова, претендовать США, развитые страны Западной Европы и Япония (Феоктистов Г.Г. Империя как тип структурного деления мира (Опыт классификации) // Общественные науки и современность. 2000. № 2. С. 108-110.
24. Kropholler J. Internationales Einheitsrecht. Tübingen, 1975. S. 67.
25. Pipkorn J. Les methods de rapprochement des legislation à l'interieur de la C.E.E. // L'influence des Communautés. – P. 31.
26. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право. XXI век. – М., 2000. – С.44-47.
27. <http://vuzlib.com/content/view/1372/92/>
28. Морозова Л. А. Теория государства и права. – М., 2009. – С. 362–367.
29. Опришко В.Ф. Конституційні основи розвитку законодавства України. К., 2001. – 211 с.
30. Турченко О.Г. Правове регулювання державних закупівель товарів, робіт та послуг Європейського Союзу (зближення законодавства України з правом ЄС) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.
31. Грамацький Е. М. Сучасні уніфікаційні процеси Європи в контексті міжнародного приватного права // Держава і право. – №31. – 614-618 с.